PHILON D'ALEXANDRIE, *In Flaccum*. Introduction, traduction et notes par A. Pelletier, S. J. (Les Œuvres de Philon d'Alexandrie publiées sous le patronage de l'Université de Lyon par R. Arnaldez, J. Pouilloux et Cl. Mondésert, 31). Paris, Editions du Cerf, 1967. 195 p. in 16°.

Într-un fascicul precedent al revistei (VII, 1965, p. 349—351), semnalînd noua traducere a *Operelor* lui Philon din Alexandria începută sub direcţia mai multor profesori ai Universităţii din Lyon, cu sprijinul Centrului Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Franţa, semnalam, pe lîngă alte merite ale întreprinderii, rapiditatea cu care — într-un interval relativ scurt — a fost asigurată publicarea a nu mai puţin de 15 tratate din 35, cîte urmează să numere colecţia. De-atunci, într-un ritm tot atît de sprinten, au mai apărut alte 7, pe care le amintesc în treacăt, înainte de a zăbovi asupra tratatului catalogat sub nr. 31:

4. *De sacrificiis Abeli et Caini*, text şi traducere de Anita Méasson (1966);
5. *Quod deterius potiori insidiari solet*, text şi traducere de Irène Feuer (1965);
14. *De migratione Abrahami*, text şi traducere de Jacques Cazeaux (1965);
15. *Quis rerum diuinarum heres sit*, text şi traducere de Marguerite Harl (1966);
16. *De Congressu eruditionis gratia*, text şi traducere de Monique Alexandre (1967);
20. *De Abrahamo*, text şi traducere de Jean Gorez (1966).
22. *De uita Mosis* I—II, text şi traducere de R. Arnaldez, Cl. Mondésert, J. Pouilloux, P. Savinel (1967).

Cum se ştie, împreună cu *Legatio ad Caium*, tratatul *In Flaccum* reprezintă, în ansamblul operelor lui Philon, singurele scrieri de caracter istoric şi de conţinut, oarecum, autobiografic. Evenimentele narate în fiecare sînt trăite de autor şi, deşi expuse din puncte de vedere diferite, converg într-un tablou de ansamblu al suferinţelor îndurate de evreii din Alexandria din partea concetăţenilor lor greci, sprijiniţi şi încurajaţi de prefectul Egiptului Aulus Avilius Flaccus. În ambele cazuri, tendinţa apologetică nu întunecă valoarea documentară a textelor, care rămîn izvoare de primă mînă pentru istoricul antisemitismului în antichitate. Mai mult, în măsura în care ne fac cunoscute figurile cîtorva din aţiţătorii populaţiei greco-macedonene împotriva comunităţii iudaice din portul de la gura Nilului, — un Isidoros ori un Lampon, exaltaţi pentru dîrzenia lor în literatura apocrifă a aşa-ziselor *Acte ale martirilor păgîni* —, ele constituie o sursă indispensabilă şi pentru istoria mişcării antiromane în cuprinsul Imperiului, în primele veacuri ale erei noastre.

Din cele două tratate amintite, *In Flaccum* s-a bucurat în mai mare măsură de atenţia cercetătorilor, avînd parte, în 1939, de o bună ediţie de sine stătătoare — text, traducere şi comentariu — prin grija lui Herbert Box (Oxford University Press). Textul publicat de Box era al clasicei ediţii Cohn-Wendland-Reiter (1896—1915), şi acelaşi e şi cazul ediţiei de care mă ocup, care nu se depărtează decît în rare locuri de citirile înaintaşilor. În schimb, introducerea întinsă şi comentariul bogat reprezintă — împreună cu traducerea elegantă şi exactă — contribuţia valoroasă a noului editor la mai buna cunoaştere a operei philoniene.

Într-adevăr, tendinţa apologetică la care m-am mai referit, şi care e sensibilă de-a lungul întregului tratat, face ca spusele filozofului să nu fie întotdeauna limpezi, nici de o veracitate inatacabilă. Atunci cînd vorbeşte de provocările «grecilor» sau de părtinirea vinovată a prefectului pentru adversarii evreilor; mai ales atunci cînd încearcă să-şi convingă cititorii de vechimea comunităţilor evreeşti în Egipt sau de condiţia lor juridică sub stăpînirea lagidă sau romană, examenul atent al termenilor întrebuinţaţi şi confruntarea lor cu datele oferite de alte izvoare se impune la fiecare pas. Un comentariu adîncit e deci indispensabil pentru înţelegerea corectă a textului şi, fără să atingă amploarea comentariului lui Box (ale cărui informaţii şi explicaţii le urmează nu o dată), deslușirile lui Pelletier sînt de o precizie care lasă puţin de dorit: obişnuitele

https://biblioteca-digitala.ro

note din josul paginilor sînt urmate de o seamă de « note complementare » (p. 157—165), iar acestea, la rîndul lor, de mai mulţi apendici unde se discută cu răgaz cîteva probleme geografice, istorice ori juridice ridicate de text (p. 167—184). Din numărul acestora, mai însemnat e *excursus*-ul III: *Le sens des revendications politiques de Philon et de Josèphe*, foarte util pentru înţelegerea raporturilor comunităţii evreeşti din Alexandria cu Flaccus, în primul rînd, dar şi cu primii patru împăraţi din familia Iulio-Claudică.

D. M. Pippidi

PLUTARCHI *Vitae Parallelae.* Recognouerunt Cl. Lindskog et K. Ziegler. Vol. II, fasc. 1. Iterum recensuit K. Ziegler. Lipsiae, Teubner, 1964.

Este vorba de o reeditare a perechilor de *Vieţi paralele:* Phocion-Caton; Dion-Brutus; Timoleon-Aemilius; Sertorius-Eumenes, pe care K. Ziegler, aşa cum mărturiseşte în prefaţă, a făcut-o la vîrsta de optzeci de ani, după ce trecuseră treizeci de ani de la prima ediţie. Textul grec, aşa cum este de mult obiceiul în această colecţie, este însoţit de testimoniile autorilor antici referitoare la diferite pasaje şi de aparatul critic. Este uşor de înţeles ce grijă şi competenţă au stat la baza acestei ediţii. Aşa se şi explică acurateţea cu care au fost selectate cele mai bune lecţiuni ale manuscriselor şi satisfacţia pe care o dau specialistului.

Avînd în vedere că avem în faţă a doua ediţie făcută de acelaşi autor, este în primul rînd util să comparăm pe Ziegler cu el însuşi şi ne vom da imediat seama de emendările pe care le prezintă această ediţie. De pildă, în capitolul 2 al Vieţii lui Phocion, în ediţia primă Ziegler propusese să se citească Καίτοι δοκοῦσιν <ἐνίοις> uel <τισιν> οἱ δῆμοι μᾶλλον εἰς τοὺς ἀγαθοὺς ἐξυβρίζειν ὅταν εὐτυχῶσιν... În lecţiunea ediţiei de faţă autorul a renunţat la propunerea de adăugare a cuvîntului ἐνίοις sau <τισι> făcută în prima ediţie, şi pe drept cuvînt, deoarece Plutarh nu avea nevoie să restrîngă sfera de aplicare a noţiunii exprimată de verbul δοκοῦσιν numai la cîţiva oameni. În acest fel, traducerea în ediţia actuală sună mai potrivit cu adevărul: « Şi se pare că poporul devine violent... », decît în prima, unde ar fi trebuit tradus: « Şi unii socotesc ». În Viaţa lui Brutus, cap. 53, 2 în prima ediţie, Ziegler socotise că la cuvintele ἀποδεξάμενος | οὖν ὁ Καῖσαρ ἔσχεν αὐτὸν ἔν τε τοῖς πόνοις καὶ ἐν τοῖς περὶ Ἄκτιον ἀγῶσι trebuiau adăugate înainte de cuvîntul πόνοις cuvintele καθ'ἡμέραν, iar traducerea ar fi fost: « Primindu-l deci Caesar, l-a ţinut pe lîngă sine şi în străduaniile zilnice şi în luptele de la Actium ». În ediţia de faţă autorul a renunţat la propunerea de a se mai adăuga cuvintele καθ'ἡμέραν. Aceste două exemple ilustrează o nouă atitudine a autorului faţă de textul grec şi anume aceea de respect faţă de tradiţia manuscrisă.

Ediţia actuală, pe lîngă calităţile subliniate la început, comportă şi pe aceea de a ilustra două atitudini avute la vîrste diferite de acelaşi autor faţă de tradiţia manuscrisă.

N. I. Barbu

DIOGENIS OENOANDENSIS *Fragmenta*, ediţia C. W. Chilton, Leipzig, Teubner, 1964, XVIII + 106.

Ultimul editor al fragmentelor inscripţiei epicureice din Oinoanda (Lycia), C. W. Chilton, s-a ocupat intens în ultimii 10 ani de moştenirea filozofică a epicureismului. Studiile sale în această direcţie au fost încununate cu îngrijirea ediţiei de faţă. Precedenta ediţie a fragmentelor aparţine italianului A. Grilli, *Diogenis Oenoandensis Fragmenta*, Milano, 1960.

https://biblioteca-digitala.ro